Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 8 (1990)

Οι Έλληνες της Βιθυνίας και το εθνικό κέντρο, 1898-1903: Ανέκδοτες μαρτυρίες από το αρχείο του συλλόγου "Ανατολή"

Μάγδα Μ. Κιτρομηλίδη

doi: [10.12681/deltiokms.233](https://doi.org/10.12681/deltiokms.233)

Copyright © 2015, Μάγδα Μ. Κιτρομηλίδη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κιτρομηλίδη Μ. Μ. (1990). Οι Έλληνες της Βιθυνίας και το εθνικό κέντρο, 1898-1903: Ανέκδοτες μαρτυρίες από το αρχείο του συλλόγου "Ανατολή". *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 8, 87–106.
<https://doi.org/10.12681/deltiokms.233>

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΒΙΘΥΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ,
1898-1903

‘Ανέκδοτες μαρτυρίες από το ἄρχεῖο τοῦ συλλόγου «Ἀνατολή»

Τὸ 1891 Μικρασιάτες τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ Πειραιᾶ ἱδρυσαν στὴν Ἀθήνα τὸ Σύλλογο Μικρασιατῶν «Ἀνατολή». Στὸ πρῶτο πρακτικὸ τῆς ἱδρυτικῆς συνέλευσης ἀναφέρεται ἀνάμεσα στοὺς πρῶτους, ποὺ εἶχαν τὴν πρωτοβουλία τῆς ἱδρυσῆς του, καὶ ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης¹, ὁ συγγραφέας τῶν τεσσάρων ἐπιστολῶν, ποὺ παρουσιάζω στὴ μελέτη αὐτή.

‘Ο Γεώργιος Πασχαλίδης καταγόταν ἀπὸ τὸ Ὀρτάκιοι τῆς Βιθυνίας. Ἀρχικὰ πῆγε γιὰ σπουδὲς ἱατρικῆς στὸ Montpellier τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ ἐπειδὴ δὲν μποροῦσε νὰ συνηθίσει τὸ ὅτι ἦταν ἀνάγκη νὰ χρησιμοποιοῦν στὰ μαθήματα τῆς ἀνατομίας πτώματα ἐγκατέλειψε τὴν ἐπιστήμη αὐτὴ καὶ σπούδασε φαρμακευτικὴ στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν². Στὴν Ἀθήνα ἀπὸ φοιτητῆς ἐδειξε ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν κίνηση γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς ἐπίλυσης τῶν σοβαρῶν προβλημάτων τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ, κρίσιμων στὸ μεγάλο ἐθνικὸ θέμα τῆς ἐπιβίωσής του. Ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης ἐργάστηκε γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ μέσα στὰ πλαίσια τῶν ἐνεργειῶν τῆς «Ἀνατολῆς», παίρνοντας στὸ πρῶτο διοικητικὸ συμβούλιό της τὴ θέση τοῦ ἐφόρου βιβλιοθήκης³.

‘Ο πρόεδρος τοῦ συλλόγου, καθηγητῆς τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, ποὺ καὶ ὁ ἴδιος εἶχε γεννηθεῖ στὴν Μηχανιώνα τῆς Κυζίκου τὸ 1850, τόνιζε πάντα στὶς ὁμιλίες του ὅτι σκοπὸς τῆς «Ἀνατολῆς» ἦταν «ἡ ἐμπέδωσις τῆς Ὁρθοδοξίας» καὶ «ἡ διάδοσις τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ». Σ’ αὐτὸν τὸ σκοπὸ στρατεύθηκε καὶ ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης ὄχι μόνο ἀπὸ τὴ θέση τοῦ

1. Βλ. Νίκος Ε. Μηλιώρης, «Ὁ Σύλλογος τῶν Μικρασιατῶν ἡ “Ἀνατολή”», *Μικρασιατικά Χρονικά*, τ. 1Β’ (1965), σ. 340, σημ. 2.

2. Τὴν πληροφορία αὐτὴ ἔχω ἀπὸ τὸν πατέρα μου Πασχάλη Δ. Πασχαλίδη, ποὺ ἦταν ξάδελφός του. Γιὰ τὸν Πασχάλη Δ. Πασχαλίδη βλ. «Πασχάλης Δ. Πασχαλίδης, ὁ ἱεροδιάσκαλος τοῦ Χουδίου», *Μικρασιατικά Χρονικά*, τ. 18 (1988), σσ. 241-274.

3. Νίκος Ε. Μηλιώρης, ὁ.π., σ. 342.

ἐφόρου βιβλιοθήκης ἀλλὰ καὶ ἀργότερα, ὅταν συμπλήρωσε τὶς σπουδὲς του καὶ ἀνοίξε χημεῖο-φαρμακεῖο στὸν Γαλατὰ τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἡ δρᾶση του καταγράφεται στὶς τέσσερις ἐπιστολές⁴, ποὺ ἔστειλε στὸν Μαργαρίτη Εὐαγγελίδη κατατοπίζοντάς τον πάνω στὶς δυσκολίες ποὺ ἀντιμετώπιζε τότε ὁ μικρασιατικὸς ἑλληνισμός, ἰδιαίτερα στὸ ὥρο τῆς παιδείας, ὡς προϋπόθεσης τῆς ἐπιβίωσής του.

Ὡς κρίσιμο πρόβλημα στὸν τομέα τῆς ἐθνικῆς ἐπιβίωσης τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ προβαλλόταν ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερομένους ἡ ἀπώλεια τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας: πολλὲς ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ μάλιστα τῆς Βιθυνίας εἶχαν γίνει τουρκόφωνες ἢ ἠρμενόφωνες. Γιὰ ν' ἀντιμετωπιστεῖ δραστικὰ τὸ φαινόμενο αὐτό, ἦταν ἀνάγκη νὰ στελεχωθοῦν τὰ κοινοτικά σχολεῖα μὲ δασκάλους, ποὺ θὰ μορφώνονταν σ' ἐπίλεκτα διδασκαλεῖα τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἡ «Ἀνατολή» προωθεῖ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος προσφέροντας ὑποτροφίες σὲ νέους ποὺ εἶχαν διακριθεῖ στὰ γράμματα καὶ κατ'ἀγονταν ἀπὸ τὶς κοινότητες αὐτές, γιὰ νὰ σπουδάσουν στὴν Ἑλλάδα, ἀργότερα καὶ ἄλλου.

Ἐπιστρέφοντας στὴ μικρασιατικὴ τους πατρίδα ὕστερα ἀπὸ τὴ συμπλήρωση τῶν σπουδῶν τοὺς οἱ ὑπότροφοι τῆς «Ἀνατολῆς», ἔπρεπε νὰ διοριστοῦν ἀπὸ τὶς κοινότητες στὰ σχολεῖα τοὺς μὲ μισθὸ ἀξιοπρεπῆ καὶ νὰ διδάξουν τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα στοὺς πληθυσμοὺς ποὺ τὴν εἶχαν ξεχάσει. Μὲ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα οἱ πληθυσμοὶ αὐτοὶ θὰ συνειδητοποιοῦσαν τὴν ἑλληνικὴ τους καταγωγή καὶ θὰ μπορούσε ἔτσι νὰ ἀποτραπεῖ ἡ ἀφομοίωσή τους στὴν τουρκικὴ κοινωνία.

Ἡ ἰδεολογία ποὺ ὑπαγόρευε τὶς ἀπόψεις αὐτές πρέσβευε ὅτι ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς δὲν ἔπρεπε νὰ ἐξαφανιστεῖ ἀπὸ τὶς πανάρχαιες μικρασιατικὲς κοιτίδες του, ἀλλὰ ἔπρεπε νὰ ζήσει γιὰ νὰ διεργάζεται μέσα ἀπὸ τὶς συνειδητήσεις τῶν ἀνθρώπων τὴν πρόοδο καὶ τὴν προσήλωσή τους στὴν Ἑλλάδα. Αὐτὴ ἡ ἰδεολογία κατοπτρίζεται καὶ στὶς ἐπιστολὲς τοῦ Γεωργίου Πασχαλίδου πρὸς τὸν Μαργαρίτη Εὐαγγελίδη.

Ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης ἀπὸ τὸν Γαλατὰ, ὅπου εἶχε ἐγκατασταθεῖ, περνᾷ στὴν πατρίδα του τὴ Βιθυνία καὶ κατατοπίζει μὲ ἐπιστολὴ του γραμμένη ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὶς 4 Αὐγούστου τοῦ 1898 τὸν Μαργαρίτη Εὐαγγελίδη γιὰ τὰ προβλήματα τῶν κοινοτήτων Ὁρτάκιοι καὶ Χουδιοῦ, ποὺ βρισκόνταν στὴν περιοχὴ Γκέιβε⁵.

4. Τὰ πρωτότυπα τῶν ἐπιστολῶν μὲ ἀριθμοὺς Γ 28, Γ 29, Γ 35, Γ 70 βρίσκονται στὴ βιβλιοθήκη τῆς Ἑστίας Νέας Σμύρνης, Ἀρχεῖο «Ἀνατολῆς» (Φάκελος Γ: Κωνσταντινούπολεως - Νικομηδείας) καὶ ἐπισημάνθηκαν ἀπὸ τὴν κυρία Κυριακὴ Μαμώνη, δ.φ., στὶς ἐρευνές της στὸ ἀρχεῖο αὐτό. Εὐχαριστῶ θερμὰ τὴν κυρία Κυριακὴ Μαμώνη, ποὺ μοῦ παραχώρησε τὶς ἐπιστολὲς γιὰ δημοσίευση στὴ μελέτη αὐτή. Γιὰ τὴ δρᾶση τοῦ Γ. Πασχαλίδου βλ. Γ. Πασχαλίδου, «Ἀνακοίνωσις περὶ πόλεων τινῶν τῆς Βιθυνίας», *Ξενοφάνης*, τομ. Α' (1896-1904), σσ. 281-284.

5. Γιὰ τοὺς μικρασιατικοὺς αὐτοὺς οἰκισμοὺς βλ. Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν / Ἀρχεῖο Ὑλικῶ Προφορικῆς Παράδοσης / Βιθυνία / Φάκ. 33: Γκέιβε καὶ Φάκ. 34: Ὁρτάκιοι. Βλ.

Ἡ πρώτη πληροφορία, πού δίνει μὲ τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ, εἶναι ὅτι βρῆκε ὑπότροφο γιὰ τὸ Σύλλογο ἀπὸ τὸ Χουδί «τὸν Πασχάλην Δ. Πασχαλίδην δεκατετραετῇ, λίαν ἐπιμελῇ καὶ καθ' ὅλα ἄξιον». Γιὰ νὰ μὴν παρεξηγηθεῖ ὅτι προωθεῖ συγγενή του προσθέτει ὅτι «ὁ νέος εἶναι ὀρφανὸς πατρός, πτωχότατος δέ, διότι τοῦ πατρὸς ἀποθανόντος ἅπασα ἡ περιουσία κατεσχέθη ὑπὸ τῶν πιστωτῶν». Καὶ δὲν περιορίζεται μόνον σ' αὐτὰ τὰ ἐπιχειρήματα γιὰ νὰ προλάβει κάθε παρεξήγηση, ἀλλὰ γράφει ὅτι ἐρευνήσε καὶ στὸ Ὑρτάκιοι, ὅπου ὁμως δὲν ὑπῆρχε «οὐδεὶς κατάλληλος», γιατί ἐξαιτίας κομματικῶν λόγων ἔχουν παραμεληθεῖ ἐκεῖ τὰ σχολεῖα καὶ βρίσκονται σὲ ἀπερίγραπτη «ἐλεεινὴν καὶ ἀθλίαν κατάστασιν, ἂν καὶ ἡ κοινότης ἔχει εἰσόδημα τὸν χρόνον 500 λίρες περίπου».

Στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ ἐπισημαίνει ἀκόμη τὴ μεγάλη δυσκολία πού ἀντιμετωπίζεται στὴ διάδοση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας ἐξαιτίας τοῦ ἀμόρφωτου κλήρου καὶ γράφει «οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ γνωρίζοντες τὴν Ἑλληνικὴν ἀποφεύγουσιν νὰ τὴν ὁμιλῶσιν εἰς μέρη, ὅπου οὔτε οἱ πατᾶδες δὲν τὴν ὁμιλοῦν». Εἰδικὰ γιὰ τὸ Ὑρτάκιοι γράφει ὅτι οἱ ἱερεῖς εἶναι τρεῖς· ὁ ἓνας «πρῶν χαλβατζῆς, ὁ β' μπακάλης καὶ ὁ γ' μπαλωματῆς παπουτσιῶν» καὶ γιὰ τὸ Χουδί, ὅτι εἶναι δύο «ὁ μὲν βομβυκοτροφός, ὁ δὲ μυλωθρός, ἅπαντες ἀγράμματοι καὶ μὴ γνωρίζοντες τὴν Ἑλληνικὴν». Γι' αὐτὸ φαίνεται, ὅτι τὸν νέο ὑπότροφο προόριζαν γιὰ κληρικὸ καὶ γιὰ τὶς δύο κοινότητες, γιατί γράφει «εἰς εὐπαιδευτος κληρικὸς δύναται νὰ ἐξαρκέσῃ καὶ διὰ τὰς δύο κοινότητας, ὅσον ἀφορᾷ τὸ κήρυγμα τοῦ θεοῦ λόγου, τῆς ἀποστάσεως τῶν δύο κομποπλέων οὐσῆς ἀσημάντου». Μὲ τὸ τελευταῖο ἐπιχειρήμα ἐνισχύει τὴν προσπάθειά του νὰ προλάβει τὴν δυσαρέσκεια, πού μπορούσε νὰ προκύψει, ἐπειδὴ δὲν εἶχε ἐπιλέξει ὑπότροφο ἀπὸ τὸ Ὑρτάκιοι.

Στὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς προσπαθεῖ νὰ δημιουργήσῃ ἐλπίδες γύρω ἀπὸ τὴ δυνατότητα ἀναζωογόνησης τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας ἀναφέροντας τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀδᾶ Παζάρ, μιᾶς ἄλλης κοινότητος τῆς περιοχῆς, πού ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης εἶχε ἐπισκεφεῖ στὴ διάρκεια αὐτοῦ τοῦ ταξιδιοῦ, ὅπου τὸ γλωσσικὸ πρόβλημα ἔχει λυθεῖ ὀριστικά. Ὅλα τὰ παιδιά, γράφει, ἀγόρια καὶ κορίτσια, κάτω τῶν δεκαπέντε χρόνων, χωρὶς ἐξαίρεση, μιλοῦν τὴν ἐλληνικὴ γλώσσα, ὡς μητρικὴ, καὶ στὸ σχολεῖο καὶ στὸ σπίτι καὶ στὴν ἀγορὰ. Γενικὰ ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ Ἀδᾶ Παζάρ εἶναι ἐλληνόφωνοι καὶ αὐτὸ ἔγινε κατορθωτὸ μέσα σὲ μία μόνο δεκαπενταετία. Αὐτὸ δείχνει ὅτι ἡ προσπάθεια γύρω ἀπὸ τὴν ὑπόθεση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας στὶς ξενόφωνες κοινότητες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἶχε ἀρχίσει πρὶν ἀπὸ τὴν ἱδρυση τῆς «Ἀνατολῆς».

Ἡ ἐπιστολὴ εἶναι γραμμένη σὲ φύλλο χαρτιοῦ, πού ἔχει τυπωμένες στὸ πάνω μέρος, ἐλληνικά καὶ γαλλικά, τὶς ἐνδείξεις: διεύθυνση, ὀνοματεπώνυμο, εἶδος σπουδῶν, εἶδη φαρμακείου καὶ ἐργασίης χημείου, σὲ τρεῖς στηλές⁶.

ἐπίσης Μ. Κλεώνυμος καὶ Χρ. Παπαδόπουλος, *Βιθυνικά ἢ ἐπίτομος μονογραφία τῆς Βιθυνίας καὶ τῶν πόλεων αὐτῆς*, Κωνσταντινούπολις 1867, σσ. 89-91, 147.

6. Pharmacie Centrale De Galata, Place Karakeuy 32, Vis-à-vis la station des Tramways.

Ο Γεώργιος Παχτικός καταγράφει τραγούδι από όργανοτάχρηση στο Όρφικοί της Βιθυνίας
Προμετοπίδα στο βιβλίο του Γ. Α. Παχτικού, 260 Δηλώδη Άσματα, Αθήνα 1905.

Με τὴ δευτέρα ἐπιστολὴ γραμμένη κι αὐτὴ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη σὲ ἀπλὸ χαρτί στὶς 31 Αὐγούστου τοῦ 1898 ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης ἀναφέρει πόσο δύσκολο ἦταν νὰ στείλει «τὸν μικρὸν Πασχάλη Δ. Πασχαλίδην» στὴν Ἀθήνα. «Σχεδὸν εἰπεῖν χρειάζεται αὐτοκρατορικὸς ἱραδὲς⁷, διὰ νὰ ἀπέλθῃ τις ἐντεῦθεν ἔστω καὶ δι' ἐμπορίαν.» Μεγαλύτερη αὐστηρότητα δείχνει ἡ Ὀθωμανικὴ Κυβέρνηση στοὺς νέους, ποὺ θέλουν νὰ ταξιδέψουν, γιὰ νὰ σπουδάσουν στὴν Ἀθήνα, ἐνῶ ἄφρονες σχολὲς ὑπάρχουν καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη. Τὰ προσκόμματα τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβέρνησης ὁ Πασχαλίδης βρίσκει «ἐυλόγοφανε»· ἐκεῖνο ποὺ χαρακτηρίζει «ἀσύγγνωστον» εἶναι τὴν ἄρνηση τῶν ἑλληνικῶν προξενικῶν ἀρχῶν νὰ βοηθήσουν στὴν περίπτωσιν αὐτὴ καὶ ψέγει τὴν ἀδιαφορίαν τοὺς μὲ πολλὴ αὐστηρότητα καὶ πικρία: «Δὲν ἐννοοῦν νὰ ἀντιληφθῶσι κατ' οὐδένα τρόπον τὴν ἀποστολὴν τῶν σαλόνι καὶ προικοθηρία! Ἰδοὺ τὸ στάδιόν τῶν καὶ νὰ πλουτῶσιν εἰς βάρος τῶν πτωχευόντων ἐμπόρων· δι' ἐργασίαν ἐθνικὴν οὕτε ἰδέαν ἔχουν. Τὰ προξενεῖα, ὅπως ἐργάζονται ἐν τῇ δούλῃ Ἑλλάδι εἶναι σχεδὸν ἄχρηστα, δι' αὐτὸ καὶ ὁ ἔξω Ἕλληνας ἂν δὲν ἔχαιρεν, ἀλλὰ καὶ δὲν θὰ ἐλυπεῖτο ἐπὶ τῇ καταργήσει αὐτῶν· δύνασθε νὰ κάμητε χρῆσιν αὐτῶν εἰς τοὺς κύκλους τῶν πολιτικῶν φίλων σας· ἡ προξενικὴ ὑπηρεσία δὲν πρέπει ν' ἀνατίθεται εἰς τὸν τυχόντα δικηγορίσκον, ἀλλ' εἰς ἄνθρωπον. “ἄνθρωπον ζητῶ” ἐφώνει ἀγορᾶς πληθούσης ὁ Διογένης καὶ εἶχεν δίκαιον.»

Τόσο ἄλυτο κατάντησε τὸ πρόβλημα αὐτό, ποὺ μόνο ἓνας «ἀπὸ μηχανῆς Θεοῦ» θὰ μπορούσε νὰ τὸ λύσει· καὶ τέτοιος φάνηκε, ὅπως γράφει, «ὁ πλοῖ-αρχος τοῦ ἀτμοπλοίου Κουρτζῆ “Μυτιλήνη” κ. Γεώργιος Βελιώτης, ἀνὴρ πατριώτης μὲ ὅλην τὴν σημασίαν καὶ τὸν παραλαμβάνει μαζὴ του». Παρακαλεῖ ὕστερα τὸν Μαργαρίτη Εὐαγγελίδη νὰ φροντίσει γιὰ ὅλα ὅσα θὰ χρειαστεῖ γιὰ τὴ φοίτησίν του στὴ Ριζάρειο Σχολὴ καὶ νὰ συστήσῃ στοὺς καθηγητὰς νὰ τοῦ φανοῦν ἐπικεῖς στὴν ἀρχὴ γιὰτὶ «δὲν ἔχει τὴν ἐλευθερίαν ν' ἀπαντᾷ καὶ ἀποκρίνηται μετ' εὐχερείας, πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι μητρικὴ του γλῶσσα εἶναι ἡ ἄρμενικὴ». Καὶ κλείει τὴ δραματικὴ αὐτὴ ὑπόθεσιν μὲ τὴν ὑπόσχεσιν «ὅτι προθύμως θ' ἀποστείλω πᾶσαν ἀπαιτηθησομένην δαπάνην» γιὰτὶ «ὁ μικρὸς παῖς ἐπώλησε πᾶν ὅ,τι εἶχεν ἐκ κληρονομίας καὶ ἔχει ἐν ποσὸν ἐξ εἴκοσι πέντε ληρῶν (τὸ ὅλον) παρὰ τῷ ἀδελφῷ μου».

Στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ ἀναφέρεται καὶ ὁ γνωστὸς μουσικὸς καὶ συλλέκτης

⁷ Georges A. Pascalidis, Pharmacien-Chimiste de l'Université d'Athènes.

Φαρμακεῖον Γ. Α. Πασχαλίδου, Χημικοῦ, Φαρμακοποιοῦ Πτυχιούχου τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου.

⁸ Ἐν Γαλατῇ 32, Πλατεῖα Καράκιοι, 32, Ἀπέναντι τοῦ σταθμοῦ τῶν τροχιοδρόμων.

Dépôt d'eaux Minérales, Spécialités étrangères, Articles en Caoutchouc, Bandages, Pansements antiseptiques etc. etc.

Analyses, Chimiques et industrielles.

7. Ἱραδὲς = διατάγμα.

δημοτικῶν τραγουδιῶν Γεώργιος Παχτικός⁸. «ὁ κ. Παχτικός ἐφρόντισε ὅπως γραφῇ τῷ Ὑπουργεῖῳ πρὸς παράδοσιν τῶν βιβλίων τῷ Συλλόγῳ. Πιστεύω νὰ τὰ ἐλάβετε.» Πληροφορίες ὅμως γιὰ τὸ εἶδος τῶν βιβλίων δὲν ἀναφέρει.

Τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς ἀστυνόμευσης καὶ τῆς τρομοκρατίας, ποὺ οἱ τουρκικὲς ἀρχὲς ἀσκοῦσαν στοὺς Ἕλληνες τῆς Πόλης, ἰδιαίτερα σ' ὅσους ἀνέπτυσαν πνευματικὴ δράση. Ὁ Σύλλογος εἶχε στελείει τηλεγράφημα στὸν Πασχαλίδη, γιὰ νὰ ἐξακριβώσει ἂν θὰ ἔφταναν στὴν Πόλὴ μὲ τὸ ἀτμόπλοιο «Πανταλέων» οἱ δάσκαλοι, ποὺ εἶχε στελείει γιὰ τὴν Κερασούντα. Ὁ Πασχαλίδης ἀνταποκρίθηκε στὴν ἐντολὴ τοῦ Συλλόγου χωρὶς ν' ἀνακαλύψει τοὺς δασκάλους καὶ δὲν ἀπάντησε μὲ τηλεγράφημα ἀλλὰ μὲ ταχυδρομικὸ δελτάριο. Τὸ λόγο ἐξηγεῖ στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ γράφοντας: «Μετὰ τὴν ἐπίδοσιν τοῦ τηλεγραφήματος ὡμῶν μὲ εἶχον ὑπὸ ἀστυνομικὴν ἐπιτήρησιν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, διό καὶ ἐφοβήθην ν' ἀπαντήσω τηλεγραφικῶς· διερχόμεθα κρισίμους ἡμέρας, ἐπιβλεπόμεθα, φοβούμεθα καὶ τὴν σκιάν μας, ὁ θεὸς ἴλεως». Κλείνει τὴν ἐπιστολὴ διαβιβάζοντας «τὰς εὐχαριστήσεις τῆς κοινότητος Χουδίου καὶ τὴν ἐκφρασὴν τῆς βαθείας αὐτῶν εὐγνωμοσύνης» γιὰ τὴν ἐπιλογὴ ὑποτρόφου ἀπὸ τὴν κοινότητά τους. Τὸ πιὸ θλιβερὸ στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ εἶναι ἡ ἐκφραση τῆς πικρίας τοῦ Πασχαλίδη γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τῶν ἐλληνικῶν προξενικῶν ἀρχῶν σὲ σχέση μὲ τὰ πιὸ σοβαρὰ προβλήματα τοῦ ὑπόδουλου ἐλληνισμοῦ⁹.

Ἡ ἐπιστολὴ μὲ ἡμερομηνία 5 Ἰουλίου 1899 εἶναι ἀπάντησις στὴν ἐπιστολὴ τοῦ Μαργαρίτη γραμμένη στίς 20 Ἰουνίου 1899. Στὴν ἐπιστολὴ τοῦ ὁ

8. Γεώργιος Παχτικός ἀπὸ τὸ Ὁρτάκιοι τῆς Βιθυνίας. Σπούδασε στὴ Φιλοσοφικὴ σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ στὸ Ὠδεῖο Ἀθηνῶν. Ἐξῆσε τὰ πιὸ πολλὰ χρόνια τοῦ στὴν Πόλῃ, ὅπου πέθανε τὸ 1916. Ἦταν ἀπὸ τὴν ὁμάδα ποὺ εἶχε τὴν πρωτοβουλία τῆς ἱδρύσεως τῆς «Ἀνατολῆς» καὶ παρευρισκόταν στὴν ἱδρυτικὴ συνέλευσις στίς 6 Νοεμβρίου τοῦ 1891. Στὸ πρῶτο διοικητικὸ συμβοῦλιον πῆρε τὴ θέση τοῦ εἰδικοῦ γραμματέα. Ἔργα του: α) 260 *δημῳδῇ ἑλληνικὰ ἄσματα ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ συλλεγμένα καὶ παρασημανθέντα*, Ἀθήνα 1905· β) *Μελοποίηση ἀρχαίων χορικῶν Αἰσχύλου, Σοφοκλῆ, Εὐριπίδῃ, Ἀριστοφάνῃ καὶ τοῦ Ὑμνου τοῦ Συλλόγου*. Στίς γιορτὲς τοῦ Συλλόγου διηθύνει τὴ χορωδία του. Βλ. Νίκος Ε. Μηλιώρης, ὁ.π., σσ. 341 καὶ 358-359. Γιὰ τὴ δράση τοῦ στὴν «Ἀνατολὴ» βλέπε καὶ τὸ περιοδικὸ τῆς «Ἀνατολῆς» *Ξενοφάνης*, τ. Β' (1905-1906), σσ. 537-543.

9. Τὸ παράπονο αὐτὸ δὲν εἶναι μόνο παλιό. Αὐτὸ τουλάχιστο φαίνεται ἀπὸ τὴν πιὸ κάτω εἰδοσις, δημοσιευμένη στὴν *Ἐλευθεροτυπία* τῆς Ἀθήνας στίς 19.5.89 μὲ τίτλο: «Θὰ χάσουν τὴ χρονιά οἱ μαθητὲς τῆς Πόλης». «Ὁ σύλλογος τῶν ἀποσταλέντων στὴν Κωνσταντινούπολιν ἑλλήνων ἐκπαιδευτικῶν κήρυξε ἀπὸ χθὲς ἀποχὴ ἀπὸ τὰ μαθήματα καὶ πραγματοποιεῖ σιωπηρὲς παραστάσεις διαμαρτυρίας ἔξω ἀπὸ τὸ Γενικὸ Προξενεῖο τῆς Ἑλλάδας γιὰ τὴν «ἀδιαφορία» καὶ τὴν «ἀναβλητικότητά», μὲ τὴν ὁποία οἱ ἐλληνικὲς ἀρχὲς ἀντιμετωπίζουν αἰτήματα τοῦ συλλόγου, ποὺ ἐκκρεμοῦν ἀπὸ χρόνια». Καὶ στὴν περίπτωσι τῆς περιουσίας τῶν Ἑλλήνων τῆς Κωνσταντινούπολης, ὅπου τὸ τουρκικὸ δημόσιο δεῖχνει κυριολεκτικὰ τακτικὴ ληστείας, οἱ προξενικὲς ἀρχὲς ποὺ προσκαλοῦνται νὰ βοηθήσουν δείχνουν ὥς τώρα ἀπαράδεχτη ἀδράνεια καὶ ἀβουλία». Βλ. Ἀνδρέας Μπίστης, «Περιουσίαις Κωνσταντινουπολιτῶν», Ἀντί, τχ. 436, 20 Ἀπριλίου 1990. Οἱ μεγάλες ἐθνικὲς συμφορὲς μέσα στὴν ἀέναη ροὴ τοῦ χρόνου στάθηκαν ἀνίσχυρες νὰ ἐπαληθεύσουν τὸ διδάγμα τῆς αἰσχύλειας τραγωδίας «τὸ πάθος μάθος».

Πασχαλίδης εκφράζει τὴ μεγάλη εὐχαρίστησή του «δι' ὅσα φρονεῖτε καλὰ καὶ σὺν ὑμῖν οἱ ἐν τῇ Σχολῇ περὶ τοῦ μικροῦ Πασχαλίδου». Ὅμως εκφράζει μεγαλύτερη εὐχαρίστηση καὶ συγκίνηση, γιατί ἔμαθε ἀπὸ τὸν ἴδιο, ποὺ γύρισε ὕστερα ἀπὸ τὸν πρῶτο χρόνο τῶν σπουδῶν του στὴ Ριζάρειο Σχολή, γιὰ τὶς ἐπιτυχίες τῶν μικρασιατῶν ἀποφοίτων, ποὺ δύο χρόνια συνέχεια κερδίζουν τὸ μοναδικὸ βραβεῖο τῆς Σχολῆς. Ἡ ἐπιτυχία αὐτὴ ἀποτελεῖ καὶ γιὰ τὸν ἴδιο καὶ γενικὰ τοὺς Μικρασιάτες «παρήγορον πολὺ καὶ κολακευτικόν» γεγονός. Πρέπει καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μαργαρίτης νὰ εἶναι ὑπερήφανος, γιατί οἱ ἐπιτυχίες τῶν μικρασιατῶν ὑποτρόφων ὀφείλονται πρῶτα πρῶτα στὴ δική του «διηνεκὴ ἐπαγρύπνησιν». Γράφοντας πιὸ κάτω «περὶ τῆς σαπρίας τῶν καθ' ἡμᾶς» εκφράζει τὴ γνώμη τῆς δικῆς του καὶ τῶν ἄλλων τῶν «εὐ φρονούντων» φίλων του, ὅτι ἡ κατάσταση τῶν Ἑλλήνων στὴν Τουρκία θὰ ἦταν πολὺ καλύτερη, ἂν ὑπῆρχαν ἐκεῖ «πεντήκοντα μόνον μαθηταὶ τοῦ Μαργαρίτου καὶ ἐπὶ κεφαλῇς αὐτῶν εἰς Πατριάρχης ὁ Μαργαρίτης». Μποροῦν ὅμως νὰ ἐλπίζουν στοὺς ἀποφοίτους ὑποτρόφους τῆς Σχολῆς, ὅτι μετὰ τὰ ὑψηλὰ διδάγματά της ἀποκομίζοντας καὶ τὶς δικές του συμβουλές καὶ ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμά του «δὲν δύνανται παρὰ νὰ ὦσι χρήσιμοι τῇ καθόλου πατρίδι».

Ἡ ἐλπίδα αὐτὴ τὸν παρηγορεῖ, ὥστε νὰ νιώθει μόνο οἶκτο γιὰ «τοὺς διέποντας ἡμᾶς» στηριζόμενος στὴ φιλία καὶ προστασία τοῦ Μαργαρίτη. Μ' αὐτὸ συνοψίζει τὴ σημασία ποὺ μποροῦσε νὰ ἔχει ἡ συνεισφορά τῆς «Ἀνατολῆς» στὴν ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων ποὺ ἀπειλοῦσαν τὴν ἐπιβίωση τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ.

Στὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης εκφράζει «τὴν χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν ὄλων τῶν φίλων καὶ λατρευτῶν του», ποὺ βρίσκονταν στὴν Πόλη γιὰ τοὺς ἀρραβῶνες τοῦ Μ. Εὐαγγελίδη «μετὰ τῆς ἑξαιρέτου δεσποινίδος Ρωκά», ποὺ τὴ θεωρεῖ «κατὰ πάντα ἀξίαν σου ὡς ἄλλην φιλοσοφοῦσαν καρδίαν καὶ τὸν κόσμον τοῦτον βλέπουσαν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀπόψεως οἴας καὶ σύ». Τὴν εἶδηση τῶν ἀρραβῶνων ἔφερε στὴν Πόλη, ὅπως γράφει, «ὁ ἀγαπητὸς Κοῦζος». Ὁ Γεώργιος Ι. Κοῦζος τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἦταν γενικὸς γραμματέας τῆς «Ἀνατολῆς»¹⁰.

Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ τοῦ Γεωργίου Πασχαλίδη ἔγιναν δύο προσθῆκες. Ἡ πρώτη, ποὺ ἔχει ὑπογραφή δυσανάγνωστη, εἶναι μόνο γιὰ συγχαρητήρια καὶ εὐχές στὸν Μ. Εὐαγγελίδη γιὰ τοὺς ἀρραβῶνες του «μετὰ τῆς ἀξιολόγου καὶ σοβαρᾶς ὡς μετὰ διαβεβαίει ὁ ἰσάδελφός μου Γ. Κοῦζος, Δεσποινίδος Ρωκά». Μετὰ τὴ δευτέρη, αὐτὸς ποὺ ὑπογράφει μετὰ τὰ ἀρχικὰ τοῦ Δ.Γ.Μ., ζητᾷ ὁρισμένες πληροφορίες ἀπὸ τὸν Μ. Εὐαγγελίδη, ἀνάμεσα σ' αὐτὲς καὶ γιὰ κάποιο χειρόγραφό του σχετικὸ μετὰ τὴν Κύζικο. Ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ αὐτὴ συμπεραίνουμε ὅτι ὁ Δ.Γ.Μ. εἶναι ὁ Δ. Γ. Μοστράτος, ὁ

10. Βλ. *Ξενοφάνης*, τ. Α' (1896-1904), σ. 499. Ὁ *Ξενοφάνης* ἐκδιδόταν ἀπὸ τὸν Γενάρη τοῦ 1896 ὡς τὸν Δεκέμβρη τοῦ 1910.

συγγραφέας της μελέτης, που δημοσιεύτηκε επτά χρόνια αργότερα, το 1906-07, στὸν *Ξενοφάνη*¹¹.

Στὴν ἐπιστολή, πού ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης ἔγραψε στὶς 28 Μαΐου 1903, φαίνεται ὅτι ἡ «Ἀνατολή» τοῦ εἶχε ἀναθέσει νὰ διαβιβάζει διάφορα ἔγγραφα τῆς στὶς ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς Μ. Ἀσίας, γιατί σ' αὐτὴν γράφει πρῶτα πρῶτα: «Προχθὲς ἔλαβον πάντα τὰ ἐπισταλέντα μοι ἔγγραφα τοῦ Συλλόγου, ὧν τὰ πρὸς τὸν κ. Πασχαλίδην, Ἀδελφότητα «Ὁρθοδοξία»¹² καὶ κοινότητα Χουδίου ἔστειλα γρῆς ταχυδρομικῶς».

Στὴ συνέχεια τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης ἐπανερχεται στὸ θέμα «τῆς ἀναλγησίας καὶ ἀδιαφορίας τῶν ἐλλήνων πατριωτῶν τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος»· αὐτὴ τὴ φορά ὅχι τῶν προξενικῶν ἀρχῶν ἀλλὰ τῶν Συμβούλων τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρείας. Ἡ ἑταιρεία αὐτή, πού ἰδρύθηκε τὸ 1836 στὴν Ἀθήνα, διακήρυξε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς Ἰδρυσῆς της, ὅτι μέσα στὶς προτεραιότητές της ἦταν ἡ μόρφωση «χρηστῶν καὶ ἱκανῶν διδασκαλιστῶν, αἵτινες ὡς χελιδόνες θὰ ἔφερον εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος τὸ ἔαρ τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας»¹³. Ὁ Πασχαλίδης ὅμως ἐκφράζει λύπη καὶ μὲ πολλὴ αὐστηρότητα ἐπικρίνει τὴν ἀδιαφορία τῆς ἑταιρείας «διὰ τὰς ἀπολύτους ἐκπαιδευτικὰς ἀνάγκας τῆς Μικρᾶς μας Ἀσίας». Συγκεκριμένα ἀναφέρει τὴν ἄρνηση τῆς ἑταιρείας νὰ ὑποστηρίξει «ὀρφανὴν ἀλλ' ἐπιμελὴ νεάνιδα» ὥστε νὰ μπορέσει νὰ φοιτήσει στὸ Ἀρσάκειο, καὶ τὴν ψέγει διότι δὲν ἔδειξε ἐνδιαφέρον νὰ βοηθήσει τὶς ξενόφωνες ἑλληνικὲς κοινότητες νὰ ἰδρῦσουν νηπιαγωγεῖο, πού ἦταν ἀπαραίτητο ὑπόβαθρο γιὰ τὴν ἀναζωογόνηση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας¹⁴. Καὶ καταλήγει ὅτι σὲ ἐποχὴ πού ὁ ἑλληνισμὸς διατρέχει τόσοις ἐθνικοῦς κινδύνους, «εἶναι ἐγκληματικὴ ἢ ἐθνικὴ ἀπάθεια αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων». Ἀνάμεσα στοὺς ἐθνικοῦς κινδύνους συγκαταλέγει καὶ «τὰς φοβερὰς ἐπὶ πατριωτικῆς γῆς διενεργουμένας κατακτήσεις τῶν ξένων σχολῶν καὶ θρησκευτικῶν προπαγανδῶν», πού ἦταν προκάλυμμα τῆς προσπάθειας τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν νὰ εἰσδύσουν στὴ Μικρὰ Ἀσίαν καὶ νὰ προωθήσουν τὰ συμφέροντά τους εἰς βάρος τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ.

11. Βλ. Δ. Γ. Μοστράτος, «Προσθῆκαι τινες καὶ σημειώσεις εἰς τὴν ὑπὸ J. Marquardt συντεθεῖσαν Ἱστορίαν τῆς Κυζίκου», *Ξενοφάνης*, τ. Δ' (1906-1907), σσ. 561-563 καὶ Δ. Γ. Μ., «Προσθῆκαι ὑπὸ Γ. Ι. Κούζου», *δ.π.*, σσ. 563-564. Γιὰ τὸν Δημήτριο Γ. Μοστράτο καὶ τὴ δράση του στὶς κοινότητες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας βλ. Σμαράγδα Δ. Μοστράτου, *Δημήτριος Γ. Μοστράτος. Ὁ Φολεγανδριὸς καὶ Κωνσταντινουπολίτης (1852-1909)*, Ἀθήνα 1977, σσ. 45-86, 117-168.

12. Γιὰ τὴν Ἀδελφότητα «Ὁρθοδοξία» βλ. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Μικρὰ Ἀσίαν», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, τ. 26 (1983), σ. 78.

13. Βλ. «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἑταιρεία», *Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. 23, σ. 927.

14. Τὴν ἀνάγκη αὐτὴ κατανοώντας ἡ «Ἀνατολή» θὰ ἰδρύσει ἀργότερα «ὔστερα ἀπὸ ἓναν πολυταλαίπωρον ἀγῶνα» διδασκαλεῖο νηπιαγωγῶν στὰ Φλαβιανά (Ζινζίντερε) κοντὰ στὴν Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας, πού λειτούργησε ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1911 ὥς τὸ 1916 καὶ κατάρτιζε στὸ φροβελιανὸ σύστημα. Βλ. Νίκος Ε. Μηλιώρης, *δ.π.*, σ. 350.

Οι φόβοι αυτοί του Πασχαλίδη θα γίνουν τραγική πραγματικότητα μέσα στη συμφορά του μικρασιατικού έλληνισμού, που θα έπακολουθήσει. 'Ο Πασχαλίδης γεμάτος άνησυχία γράφει με ύφος πολύ παραστατικό, για να δείξει στο Σύλλογο πόσο μεγάλη είναι ή ανάγκη να έντεινεί στο έπακρο τις προσπάθειές του: «'Ο Σύλλογος πρέπει να γίνη κουνούπι και άν μηδέν κατορθώσῃ, ὅς μήν τούς άφήσῃ τοῦλάχιστον νά κοιμηθούν. Δέν ήμπορεῖτε νά φαντασθῆτε μέ τί πόνον γράφω τὰς ὀλίγας μου ταύτας γραμμάς, ὅταν ἀναλογίζωμαι [...] τήν ἀναλγησίαν καί ἀδιαφορίαν τών». Καί για νά δείξει πόσο μικρό εἶναι αὐτό πού ζητοῦν ἔναντι τῶν μεγάλων κινδύνων, πού προσπαθοῦν μέ τὸ ζητούμενο νά ἀποτρέψουν, προσθέτει: «οὔτε ὅπλα ζητοῦμεν παρ' αὐτῶν, οὔτε φυσίγγια, οὔτε πλοῖα καί πολεμικά σκάφη πρὸς ὑπεράσπισίν μας, ἀλλ' οὔτε καί ἀφειδῇ χρήματα· ἀλλ' ἀπλούστατα ζητοῦμεν μερικοὺς ξενοφώνους νέους καί νεάνιδας νά φιλοξενῶσιν οὐχί εἰς τὰ ἰδιωτικά τῶν σπίτια, ἀλλά εἰς τὰ εὐαγῇ ἐκπαιδευτικά καθιδρύματα, τὰ ὅποια πρὸς ἔθνικοὺς ἀνίδρυσαν σκοποὺς φιλογενῇ τέκνα τῆς Μεγάλῃς Πατρίδος».

'Επικρίσεις ἔναντίον τῆς ἑταιρείας δὲν γίνονταν μόνο ἀπὸ τοὺς ἀλύτρωτους Ἑλληνας. Σὲ συνεδρία τῆς ἑλληνικῆς Βουλῆς στὶς 26 Ἰουνίου τοῦ 1855 εἶχε ἀναφερθεῖ τὸ θέμα τῶν κρατικῶν ὑποτροφιῶν, ἰδιαίτερα τῶν ὑποτροφιῶν γιὰ δασκάλους καί διαιτηγῶν καὶ διατυπώθηκε ἡ ἐπίκριση ὅτι: «ἂν τὰ ὑπότροφα κοράσια ἦσαν ἐκ τῆς ἀπόρου τάξεως ἤθελον εὐχαρίστως ἀναδεχθῇ τὸ ἐπάγγελμα τῆς διδασκαλίσσης καὶ οὕτω ἠθέλομεν δυνηθῇ νά στείλωμεν εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας διδασκαλίσσας [...]. Τὸ γυναικεῖον φύλον ἡμῶν μένει δυστυχῶς ἐγκαταλειμμένον καὶ ὀλίγη εἶναι ἡ ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως αὐτοῦ ληφθεῖσα φροντίς»¹⁵. Αἰτία τῆς ἐπικρίσης ἦταν ἡ μεροληψία τῆς ἑταιρείας γιὰ τὴ μόρφωση τῶν κοριτσιῶν τῶν Συμβούλων καὶ τῶν εὐπόρων οἰκογενειῶν, πού δὲν εἶχαν ἀνάγκη νά δουλέψουν, στερώντας ἄπορες νέες ἀπὸ τὴν εὐκαιρία νά μορφωθοῦν καὶ νά ἐργαστοῦν γιὰ τὴν ἐξάπλωση τῆς γυναικεῖας παιδείας. Ἡ μεροληψία αὐτὴ χαρακτηρίστηκε τότε στὴ Βουλὴ ἀπάτη, γιατί οἱ Σύμβουλοι δίνοντας τὶς ὑποτροφίες στὰ κορίτσια τοὺς ἐνεργοῦσαν παραχαράσσοντας τὸ λεγόμενο «ὁ δουλεῦν ἐν τῷ ναῷ ἐκ τοῦ ναοῦ τραφήσεται».

'Ο Πασχαλίδης δίνει στὶς ἐπικρίσεις του μεγαλύτερη ἀκόμα αὐστηρότητα καὶ πάθος, γράφοντας: «'Ο Σύλλογος λοιπὸν μέ ὅλας τὰς δυνάμεις τῶν πνευμόνων του ὅς διαμαρτυρηθῇ διὰ τὴν ἐγκληματικὴν ἀπάθειαν καὶ ἀναλγησίαν τῶν διεπόντων τὰ ἔθνικα ταῦτα καθιδρύματα, τὰ ὅποια τόσον στενὰ καὶ μέ τόσον τοπικὸν χρῶμα περιέβαλον μικρόνους πατριῶτα». Ἡ κατάληξη αὐτὴ φανερῶνει πόσο ὁδυνηρὴ ἦταν γιὰ τὸν ἀλύτρωτο ἑλληνισμό ἡ ἐγκατάλειψή του ἀπὸ τὴν ἐλευθέρη Ἑλλάδα καὶ ἡ ἀδυναμία νά κατανοηθοῦν οἱ θανάσιμοι κίνδυνοι πού αὐτὴ ἡ ἀδιαφορία προπαρασκεύαζε¹⁶.

15. Βλ. Ἀλέξης Δημαρᾶς, *Ἡ μεταρρύθμιση πού δὲν ἔγινε*, τ. Α', Ἀθήνα 1985, σσ. 130-132.

16. Ἡ ἐγκατάλειψη τῶν μικρασιατῶν Ἑλλήνων τονίζεται καὶ ἀργότερα ἀπὸ τὴν «Ἀνατολήν». Βλ. Ὑπόμνημα τοῦ Συλλόγου τῶν Μικρασιατῶν «Ἀνατολῆς» πρὸς τὸ Σεβαστὸν Ὑπουργόν.

‘Ο Πασχαλίδης όμως έχει να γράψει και κάτι πολύ ευχάριστο και έλπιδοφόρο. Είναι πρώτα η είδηση «ὅτι ὁ ἐκ Χουδίου ὑπότροφος Πασχαλίδης θὰ διαπρέψη ἐφέτος» καὶ δεύτερο «ὅτι καὶ ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ Σχολῇ ὑπότροφοι δύο συμπατριῶται μου διακρίνονται διὰ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ χρηστότητα». Τὸ 1903 ὁ ὑπότροφος Πασχαλίδης συμπλήρωσε τὶς σπουδές του στὴ Ριζάρειο Σχολὴ παίρνοντας τὸ δίπλωμά του μὲ ἀρίστα (10) καὶ τὸ μοναδικὸ βραβεῖο τῆς Σχολῆς, τὸ Πρασακάκειο. ‘Απὸ τῇ δεύτερῃ εἰδησὴ προκύπτει ὅτι ἔχουν ἐπιλεγεῖ ὑπότροφοι καὶ ἀπὸ τὴν πατρίδα του, τὸ ‘Ορτάκιοι, ποὺ διακρίνονταν γιὰ ἐπιμέλεια καὶ χρηστότητα, ἐνῶ πρὶν ἀπὸ πέντε χρόνια ἔγραφε ὅτι «ἐξ ‘Ορτάκιοι οὐδεὶς κατάλληλος».

‘Αναφέρει ὅμως ἄλλη δυσκολία τοῦ ἀλύτρωτου ἑλληνισμοῦ, τὴν παρακολούθησιν τῶν δημοσιευμάτων τῶν ‘Ελλήνων τῆς Πόλης ἀπὸ «τὸ ὀξυδερκές βλέμμα τοῦ ἀθλίου λογοκριτοῦ», ποὺ ματαίωσε δημοσίευσιν ἄρθρου του στὸν *Ταχυδρόμο* τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μὲ τὸ ἄρθρο του αὐτὸ ἐπεδίωκε νὰ διαδοθεῖ στοὺς τουρκικοὺς κύκλους ὅτι οἱ ‘Ελληνες καταπολεμῶντας τὶς προπαγάνδες τῶν ξένων δὲν περισώζουν μόνο τοὺς ἑαυτοὺς τους, ἀλλὰ ἐξυπηρετοῦν καὶ τὰ συμφέροντα τῆς Τουρκίας. Καὶ ὑποδεικνύει ὅτι τῇ διαφώτισι αὐτῇ τῆς τουρκικῆς κοινῆς γνώμης, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ γίνει στὴν Πόλιν ἐξαιτίας τῆς λογοκρισίας, ἐπιβάλλεται νὰ τὴν ἀναλάβῃ ὁ ἄθηναικὸς τύπος.

‘Ο Πασχαλίδης, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ αὐτῇ, εἶχε ἀναπτύξει καὶ ἄλλη σημαντικὴ δράση. Προσπάθησε ν’ ἀποδείξει τὴν ἑλληνικότητα τῆς Μικρᾶς ‘Ασίας μὲ τὰ δημοτικὰ τραγούδια. Τῇ δράσει του αὐτῇ τὴν εἶχε ἐπεκτείνει καὶ στὴν Εὐρῶπῃ στέλλοντας, ὅπως γράφει, σὲ γνωστούς του μουσικοὺς κύκλους τοῦ Μονάχου «μεγάλῃς ἱστορικῆς σημασίας ἄσματα οὐ μόνον ἑλληνιστὶ ἀδόμενα, ἀλλὰ καὶ τουρκιστὶ ἐν ἑλληνικῇ ὁμως ἐννοίᾳ». Σ’ αὐτὸ τὸ θέμα θὰ ξαναγυρίσει καὶ σὲ ἄλλη ἐπιστολὴ του, ὅπως γράφει στὸ τέλος. ‘Απὸ τὴν ἀναφορά αὐτῇ, ὅπως καὶ ἀπὸ ἀναφορὰς τῶν ἄλλων ἐπιστολῶν, συνάγεται ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχουν στὸ ἀρχεῖο τῆς «‘Ανατολῆς» καὶ

γεῖον τῆς Παιδείας περὶ τοῦ ‘Ιεροδιδασκαλείου Σάμου, ‘Αθῆναι 1914, σ. 14. Τὸ ὑπόμνημα ἀπευθυνόταν «Πρὸς τὸν ἐξοχώτατον ‘Υπουργὸν τῶν ‘Εκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας ‘Εκπαιδεύσεως, κύριον ‘Ιωάννην Τσιριμώκον». Μ’ αὐτὸ ἡ «‘Ανατολὴ» διαμαρτυροῦταν γιὰ τὴν υποβάθμισιν τῶν ἀποφοίτων τοῦ ‘Ιεροδιδασκαλείου Σάμου, ποὺ δὲν ἀναγνωρίζονταν ὡς ισότιμοι μὲ τοὺς ἀποφοίτους τῶν διδασκαλειῶν τῆς ἐλευθέρης ‘Ελλάδας, παρόλο ποὺ ἡ φοίτησιν σ’ αὐτὰ ἦταν τριετὴς καὶ ὄχι τετραετής, ὅπως στὸ διδασκαλεῖο τῆς Σάμου. Τὸ «‘Ιεροδιδασκαλεῖο Σάμου» ἰδρύθηκε ἀπὸ τὴν «‘Ανατολὴ» τὸ 1906 σὲ διαδοχὴ τοῦ «‘Ιεροδιδασκαλείου τῆς ‘Αποκαλύψεως» ποὺ ἡ «‘Ανατολὴ» εἶχε ἰδρύσει στὴν Πάτμο τὸ 1900 καὶ λειτούργησε ὡς τὸ 1906. Τὴν παραγνώρισιν τοῦ «‘Ιεροδιδασκαλείου Σάμου» μὲ τὸ νομοθετικὸ διάταγμα τῆς 19ῆς Αὐγούστου 1914 τὸ διοικητικὸ συμβούλιό τῆς «‘Ανατολῆς» θεωρεῖ προσωπικὴ προσβολή, γι’ αὐτὸ στὸ ‘Υπόμνημα γράφει: «Οἱ δὲ πρὸς ἀνύψωσιν τῆς παντελῶς ἡμελημένης μεγάλῃς τοῦ ‘Ελληνικοῦ γένους μερίδος ἐπὶ 23 ἔτη διεξαγόμενοι ἀκάμαντες ἀγῶνες τοῦ Σὺλλόγου τῶν Μικρασιατῶν “‘Ανατολῆς” ἀντὶ ν’ ἀξιώθωσι τῆς προσήκουσας τιμῆς καταρρίπτονται καὶ ἐξευτελίζονται ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ‘Ελλήνων τῆς Μικρᾶς ‘Ασίας, ψυχρότης δὲ καὶ ἀπογοήτευσιν ἐπιχειρεῖ ἐπὶ τὸν θερμογυρὸν ζῆλον τῶν ἀποτελούντων τὸν Σύνλογον φιλογενῶν ἀνδρῶν». Βλ. ‘Υπόμνημα..., ὁ.π., σ. 15.

άλλες επιστολές του Γεωργίου Πασχαλίδη που επιβάλλεται να δούν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητάς.

Τὶς τέσσερις ἐπιστολές, πού μοῦ παραχώρησε ἡ κυρία Κυριακὴ Μαμώνη, τὶς δημοσιεύω ὁλόκληρες πιδὲ κάτω, ὄχι μόνο γιὰ λεπτομερέστερη κατατόπιση πάνω στὰ πολλὰ σημαντικὰ θέματα πού θίγουν, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον πού παρουσιάζουν ἀπὸ ἄποψης γλωσσικῆς. Ἡ γλώσσα τῶν ἐπιστολῶν εἶναι εὐκολονόητη ἂν καὶ εἶναι ἀρχαιοτρόπη. Γίνεται ζωντανὴ μὲ τοὺς ἰδιωματισμούς τῆς Πόλης καὶ φέρει μπροστὰ σου τὰ γεγονότα μὲ τὸν ἱστορικὸ ἐνεστώτα: «Εὐτυχῶς ἐφάνη ἀπὸ μηχανῆς Θεός, ὁ πλοίαρχος κ. Γεώργιος Βελλιώτης, ἀνὴρ πατριώτης μὲ ὅλην τὴν σημασίαν καὶ τὸν παραλαμβάνει μαζὶ του». Εἶναι πάντα εὐχάριστη καὶ καμιὰ φορὰ δὲν γίνεται κουραστική. Ἀντίθετα, μὲ τὶς εὐστοχες παρομοιώσεις τῆς, προκαλεῖ προσοχὴ καὶ ἐνδιαφέρον γύρω ἀπὸ τὰ νοήματα: «Ὁ Σύλλογος πρέπει νὰ γίνῃ κουνούπι καὶ ἂν μηδὲν κατορθώσῃ, ἄς μὴν τοὺς ἀφήσῃ τοῦλάχιστον νὰ κοιμηθοῦν».

Ἡ μαρτυρία τῶν ἐπιστολῶν συμπληρῶνεται ἀπὸ ἓνα φωτογραφικὸ τεκμήριο. Ἡ δημοσιευμένη φωτογραφία θὰ μπορούσε νὰ τιτλοφορηθεῖ: «Οἱ ξεριζωμένοι τῆς Βιθυνίας ξανασμίγουν».

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1934 σ' ἓνα ἐξοχικὸ καφεενεδάκι στὸ δάσος τοῦ Μαρουσιοῦ ξανασμίγαν μερικοὶ ξεριζωμένοι νοσταλγοὶ τῆς χαμένης πατρίδας τους. Στὴ φωτογραφία ἐμφανίζεται πρῶτος ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ ὁ Πασχάλης Δ. Πασχαλίδης, «ὁ μικρὸς Πασχάλης Δ. Πασχαλίδης» ὅπως τὸν ἀποκαλεῖ ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης στὴν ἐπιστολὴ τῆς 31ης Αὐγούστου τοῦ 1898. Τὸ 1915, ὅταν τέλειωσε τὶς δευτέρες σπουδές του στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, δὲν μπόρεσε νὰ ξαναγύρῃ στὴ Βιθυνία. Δὲν τοῦ τὸ ἐπιτρέψανε τὰ μέτρα ἐκτουρκισμοῦ τῆς Μ. Ἀσίας, πού εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἐφαρμόζουν οἱ Νεότουρκοι.

Πῆρε ἀπὸ τότε τὸ δρόμο τοῦ ξεριζωμοῦ καταφεύοντας στὴν Κύπρο, ὅπου βρῆκε θέση διευθυντῆ στὸ Ἡμιγυμνάσιο καὶ ἀργότερα στὸ Γυμνάσιο τῆς Πάφου. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1934 ἦρθε στὴν Ἀθήνα νὰ δεῖ τοὺς λίγους συγγενεῖς του, πού τοῦ ἀπόμειναν ὕστερα ἀπὸ τὴν σχεδὸν ὁλοκληρωτικὴ ἐξόντωση τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Χουδιοῦ ἀπὸ τοὺς τούρκους ἀντάρτες, τοὺς στέτες, τὸ 1920.

Δίπλα του, στὴ φωτογραφία, κάθεται ὁ Θεόφιλος Παπαδόπουλος. Ἡ κόρη τοῦ Θεόφιλου, πού χάθηκε τότε στὴ σφαγὴ, ἦταν παντρεμένη μὲ τὸν ἀδελφὸ τοῦ Πασχάλη Δ. Πασχαλίδη, Γιώργο, πού χάθηκε κι αὐτὸς τότε ἐπιστρατευμένος ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὰ καταναγκαστικὰ τάγματα ἐργασίας. Ὁ Θεόφιλος Παπαδόπουλος ἦταν ὁ διευθυντῆς τῆς Ἀστικῆς Σχολῆς τοῦ Χουδιοῦ, «ὁ δάσκαλος» ὅπως τὸν ἔλεγαν ὅλοι στὸ Χουδί. Σώθηκε ἀπὸ τὴ σφαγὴ φεύγοντας τὴ νύκτα τῆς προηγούμενης μέρας, εἰδοποιημένος ἀπὸ Τούρκους φίλους του. Περπατώντας ἔφτασε στὶς ἀκτὲς τῆς Προποντίδας κι ἀπ' ἐκεῖ πέρασε μὲ βάρκα στὴν Πόλη. Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν ἐγκαταστάθηκε στὸ Μαρούσι. Ζοῦσε σὲ μιὰ προσφυγικὴ παράγκα κι ἔκανε ἰδιαίτερα μαθήματα¹⁷.

17. Γιὰ τοὺς ξεριζωμένους αὐτοὺς Ἕλληνες τῆς Βιθυνίας καὶ τὴν καταστροφὴ τῆς πατρίδας.

Οί ξεριζωμένοι της Βιθυνίας ξανασμίγουν. Μαρούσι, Καλοκαίρι 1934.

Δίπλα στον Θεόφιλο είναι η Μάγδα, η κόρη του Πασχάλη Πασχαλίδη, που την έφερε μαζί του από την Κύπρο, να την γνωρίσει στους συγγενείς τους. Ύστερα είναι ο Γεώργιος Πασχαλίδης, ο συγγραφέας των επιστολών, που είχε εγκατασταθεί τότε κι αυτός στο Μαρούσι. Ο τελευταίος δεξιά είναι ο Ίωάννης (Γιάγκος) Πασχαλίδης, γιός του Άνθιμου Πασχαλίδη, του μεγαλύτερου αδελφού του Πασχάλη Δ. Πασχαλίδη. Ο Άνθιμος είχε μετα-ζουργείο στο Χουδί. Οί τσέτες τόν έσφαξαν στη μέση της αγοράς του Χου-διού, επειδή δέν είχε μαζί του νά τούς δώσει τά χρήματα πού τού ζήτησαν. Ο Γιάγκος σώθηκε, γιατί μαζί με τή μητέρα του και τήν αδελφή του βρίσκον-ταν στην Πόλη. Σπούδαζαν εκεί. Η αδελφή του πέθανε από επιδημίες πού ξέσπασαν τότε κι αυτός με τή μητέρα του ήρθαν στην Κύπρο, κοντά στο θείο του Πασχάλη Δ. Πασχαλίδη. Ο Γιάγκος είχε τελειώσει τή Μεγάλη του Γένους Σχολή στην Πόλη και διορίστηκε πρώτα καθηγητής στο Γυμνάσιο τής Πάφου κι ύστερα διευθυντής στην Έμπορική Σχολή Πεδουλά, πού είχε ιδρυθεί τότε. Στις άγγελίες πού δημοσίευε στις εφημερίδες για τή λειτουργία τής σχολής, κοντά στην άλλη προσφερόμενη πολύμορφη μόρφωση, τόνιζε μιá ιδιαίτερη προσφορά τής σχολής: 'Η σχολή καταπολεμούσε «άγρίως τás τήν νήσον λυμαινομένας και έπικινδύνους δια τήν έθνικήν και θρησκευτι-κήν όντότητά της ξένας σχολάς»¹⁸. Είχε μεταφέρει στην Κύπρο τó πνεύμα του άλτρπτωτου Έλληνα, πού είχε εκφράσει και ó Γεώργιος Πασχαλίδης στην επιστολή του στις 28 Μαΐου 1903 γύρω από τόν προορισμό τής παιδεί-ας στον άλτρπτωτο έλληνισμό. Δέν είχε σημασία ότi ή Κύπρος ήταν κάτω από άγγλική διακυβέρνηση. Η σκλαβιά κι ή άποκοπή από τήν Έλλάδα ήταν τά κριτήρια πού καθόριζαν τήν πίστη και τίς ένέργειες των άλτρπτωτων σέ όποιο σκλαβωμένο κομμάτι του έλληνισμού. Ο Γιάγκος Πασχαλίδης, συνεπής στο πνεύμα αυτό, πήρε μέρος στην έξεγερση τής Κύπρου τó 1931 και πλήρωσε με τήν έξορία τó άπόθεμα του πατριωτισμού και τής άγάπης τής έλευθερίας πού είχε μέσα του. Κατέφυγε τότε στην Άθήνα κι εργάστηκε ως δικηγόρος. Είχε πάρει με άλληλογραφία δίπλωμα νομικών La Salle¹⁹. Τó

τους βλ. τίς μαρτυρίες του Θεόφιλου Παπαδόπουλου (1854-1958) και τής έγγονής του Κυριακί-τσας Δασκαλάκη (1911-1990) στην έκδοση του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, *Η Έξοδος*, τ. Α': *Μαρτυρίες από τίς έπαρχίες των δυτικών παραλίων τής Μικρασίας*, έπιμ. Φ. Δ. Άποστο-λόπουλου, Άθήνα 1980, σσ. 325-333. Βλ. επίσης Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, «Συμβολή στη μελέτη τής Μικρασιατικής τραγωδίας. Τεκμήρια τής καταστροφής του έλληνισμού τής Βιθυνί-ας», *Μικρασιατικά Χρονικά*, τ. ΙΕ' (1972), σσ. 372-398, ιδίως σσ. 386-391. Βιογραφικά στοιχεία για τούς πληροφορητές βλ. Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών / Άρχείο Ύλικού Προφορικής Παράδοσης / Βιθυνία / Φάκ. 39: Χουδί, δελτία πληροφορητών.

18. Βλ. τήν Άγγελία για τήν Τετρατάξιο Πρακτική Σχολή Πεδουλά στην εφημερίδα *Πάφος*, 4 Σεπτεμβρίου 1931.

19. La Salle Extension University στο Σικάγο των ΗΠΑ. Τά «extension universities» στην Άμερική ήταν εκπαιδευτικά ιδρύματα πού παρείχαν τίτλους σπουδών με άλληλογραφία σέ εργαζομένους πού δέν μπορούσαν νά παρακολουθήσουν τó κανονικό πρόγραμμα μαθημάτων.

1934 φιλοξενούμενος στο σπίτι του Γιώργου Πασχαλίδη στο Μαρούσι έξι-
ξε κι αυτός με τους άλλους ξεριζωμένους της Βιθυνίας να μιλήσουν για τόν
πόνο τους και τὰ χαμένα όνειρά τους.

A'

Γ 28 άρ. πρωτ. 866

Έν Κωνσταντινουπόλει τη 4η Αύγουστου 1898

Σεβαστέ μοι φίλε κ. Μ. Εύαγγελίδη

Είς 'Αθήνας

Ώς έγραφον ύμιν έν τη προηγούμενή μου, έπήγα είς Κέϋβεν ('Ορτάκιοί
και Χουδί) την παρελθούσαν εβδομάδα, όπου και έμεινα επί εφθήμερον,
ύπότροφον διά τόν Σύλλογον ήμών ώς τόν καταλλήλστατον εύρομεν — εύ-
ρομεν τόν νέον Πασχάλην Δ. Πασχαλίδην δεκατετραετή, λίαν έπιμελή και
καθ' όλα άξιον μη σās σκανδαλίση δέ ποσώς ή έπωνυμία του επί ιδιοτελεία
και ύποθέσωσι τὰ άξιότιμα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου του Συλλόγου
ότι ούτως ήθέλησα τάχα να σπουδάσω κανένα συγγενή μου. 'Ο νέος είνε
όρφανός πατρός, πτωχότατος δέ, διότι του πατρός του άποθανόντος άπασα ή πε-
ριουσία του κατεσχέθη ύπό τών πιστωτών· τόσφ δέ είνε πτωχόν και τόσφ
άξιον ύποστηρίξεως διά την καλήν του διαγωγήν έν τη Σχολή, έν ή έδιδάχθη
και έπιμέλειαν ώστε ή κοινότης Χουδίου θέλουσα να ύποστηρίξη τó παιδί αυ-
τό και να μη χαθής, μέχρις ου εύρίσκετο κανείς τρόπος διά να σπουδάση, τό
είχε παραλάβει είς την 'Αστικήν Σχολήν ως ύποβοηθόν έν ετησίφ μισθφ 500
γροσίων, ίνα διδάσκον διδάσκηται, διότι άλλος τρόπος δέν ύπήρχε, διά να
έξακολουθη τὰ μαθήματά του. Έξ 'Ορτάκιοί ουδέεις κατάλληλος, διότι ένε-
κα κομματικών λόγων τὰ σχολεία των είνε είς έλεεινήν και άθλίαν κατάστα-
σιν μη έπιδεχομένην περιγραφήν. και όμως έχουν εισόδημα περί τās 500
λίρας ετησίως. είναι άληθές όμως άφ' έτέρου, ότι ένεκα της μεγάλης πενίας,
ήτις μαστίζει τούς κατοίκους άμφοτέρων τούτων τών κοινοτήτων, τὰ εισοδή-
ματα σχεδόν δέν εισπράττονται τακτικώς άπό τριετίας και έπέκεινα και
έλαττούνται κατ' αναλογίαν. άλλως της άποστάσεως τών δύο κομποδόλων
ούσης άσημάντου, είς εύπαιδευτος κληρικός δύναται να έξαρκήση και διά τās
δύο, όσον άφορά τó κήρυγμα του Θείου λόγου: οί ιερείς του 'Ορτάκιοί είνε
τρεις τόν αριθμόν, έξ ών ό μέν είνε πρώην χαλβατζής, ό β' μπακάλης, και ό
γ' μπαλωματής παπουτσιών· οί του Χουδίου δύο, ών ό μέν βομβυκοτρόφος, ό
δέ μυλωθρός, άπαντες άγράμματοι και μη γνωρίζοντες την Έλληνικήν. Εύ-
κόλως λοιπόν έννοείτε πόσον τό τιοούτον επιδρά επί του άπλου λαού. Οί
άνθρωποι του λαού και αυτοί οί γνωρίζοντες την Έλληνικήν άποφεύγουν
να την όμιλώσιν είς μέρη όπου ουτε οί παπάδες δέν την όμιλούν. κλπ.

"Ο,τι ευχάριστον είδον είς τό ταξείδιόν μου είνε τό 'Αδά Παζάρ. ως
έλεγον αυτόθι, έν τινι διαλέξει μου πρό πενταετίας, άπό τουρκοφώνων οί

ἐλληνόπαιδες ἔγιναν ἐλληνόφωνοι. Οἱ κάτω τῶν 15 ἐτῶν παῖδες ἄρρενες καὶ θῆλεις ἀνεξαιρέτως ὁμιλοῦσι γενικῶς τὴν ἐλληνικὴν ὡς μητρικὴν ἐν τε τῇ σχολῇ, τῷ οἴκῳ καὶ τῇ ἀγορᾷ. τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης εἶνε πλέον λελυμένον ὀριστικῶς. εὐτυχῶς εἶνε ἐλληνόφωνοι οἱ κάτοικοι τοῦ Ἀδᾶ Παζάρ καὶ τοῦτο ἐντὸς μιάς καὶ μόνης 15ετίας. Εὐχρηθῶμεν ὅτι θὰ τὸ κατορθώσωμεν καὶ διὰ τὰ λοιπὰ χωρία.

Ἐν προσεχεῖ ἐπιστολῇ μου πλείονα.
Περιμένω ἀπάντησίν σας ταχέως.

Σὰς ἀσπάζομαι ἡδιστα
Σός
Γ. Α. Πασχαλίδης

Β'

Γ 29 ἀρ. πρωτ. 867

Σεβαστέ μοι φίλε κ. Μ. Εὐαγγελίδη
Εἰς Ἀθήνας

Τέλος πάντων ἰδοὺ ἀποστέλλω ὑμῖν τὸν μέλλοντα ὑπότροφον τοῦ Συλλόγου, τὸν μικρὸν Πασχάλην Δ. Πασχαλίδην μὲ ὅλα του τὰ ἔγγραφα ἐν τάξει. Εἶνε ὁλόκληρος ἱστορία νὰ θελήσῃ τις καὶ δὴ Ὀθωμανὸς ὑπήκοος νὰ ταξειδεύσῃ διὰ τὸ ἐξωτερικόν· ἡ αὐστηρότης ἐπὶ τῶν διαβατηρίων εἶνε τοιαύτη, ὥστε δὲν περιγράφεται. σχεδὸν εἰπεῖν, χρειάζεται αὐτοκρατορικὸς ἱραδές, διὰ ν' ἀπέλθῃ τις ἐντεῦθεν ἔστω καὶ δι' ἐμπορίαν. Τίνα λοιπὸν ἀπαιτοῦνται μέσα διὰ νὰ ὑπάγῃ τις δι' Ἀθήνας πρὸς σπουδὴν ἀφθονουσῶν παρ' ἡμῖν τῶν σχολῶν, ὑμεῖς θὰ εἰκάσῃτε εὐκόλως. ἀλλ' ἐάν φέρονται προσκόμματα καὶ δὴ εὐλογοφανῇ παρὰ τῆς Σ<εβαστῆς> Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως, ἴσως τὸ τοιοῦτον ἐν μέρει συγχωρεῖται πλὴν ἡ διαγωγὴ τῶν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Προξενεῖῳ εἶνε ἀσύγνωστος καθότι μολονότι παρεκάλεσα ἐπανειλημμένως καὶ προσωπικῶς καὶ διὰ προσώπων ἰσχυόντων καὶ δι' αὐτοῦ ἐτι τοῦ Ζαλόκωστα*, καὶ ἐξήγησα τὸν σκοπὸν δι' ὃν ἀποστέλλεται εἰς Ἀθήνας ὁ νεανίσκος, πάλιν οἱ κύριοι προξενικοὶ ἔμειναν ἀνένδοτοι. δὲν ἐννοοῦν νὰ ἀντιληφθῶσι κατ' οὐδένα τρόπον τὴν ἀποστολὴν τῶν, σαλόνι καὶ προικοθηρία! ἰδοὺ τὸ στάδιόν των καὶ νὰ πλουτῶσιν εἰς βάρος τῶν πτωχευόντων ἐμπόρων, διαιωνίζοντες τὰς δίκας καὶ κλέπτοντες τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ἐνεργητικοῦ τοῦ πτωχεύσαντος ἐμπορίου. δι' ἐργασίαν ἐθνικὴν οὔτε ἰδέαν ἔχουν. Τὰ προξενεῖα ὅπως ἐργάζονται ἐν τῇ δούλῃ Ἑλλάδι εἶνε σχεδὸν ἄχρηστα δι' αὐτὸ καὶ ὁ ἔξω Ἕλλην ἂν δὲν θὰ ἔχαιρεν, ἀλλὰ καὶ δὲν θὰ ἐλυπεῖτο ἐπὶ τῇ καταργήσει αὐτὸν δύνασθε νὰ κάμῃτε χρῆσιν αὐτῶν εἰς τοὺς κύκλους τῶν πολιτικῶν φίλων σας· ἡ προξενικὴ ὑπηρεσία δὲν πρέπει ν' ἀνατίθεται εἰς τὸν τυχόντα

* Πρῶτος γραμματεὺς τῆς Ἑλληνικῆς Πρεσβείας στὴν Κωνσταντινούπολη.

δικηγορίσκον, ἀλλ' εἰς ἄνθρωπον. «ἄνθρωπον ζητῶ» ἐφώνει ἀγορᾶς πληθούσης ὁ Διογένης καὶ εἶχεν δίκαιον.

Εὐτυχῶς ἐφάνη ἀπὸ μηχανῆς Θεός, ὁ πλοίαρχος τοῦ ἀτμοπλοίου Κουρτζῆ «Μυτιλήνη» κ. Γεώργιος Βελλιώτης ἀνὴρ πατριώτης μὲ ὄλην τὴν σημασίαν καὶ τὸν παραλαμβάνει μαζί του. ἀναχωρεῖ ἐντεῦθεν αὐριον τὴν πρωΐαν καὶ ἅμα φθάσῃ εἰς τὸν Πειραιᾶ θὰ τὸν στείλῃ εἰς Ἀθήνας μὲ κανένα ὑπάλληλον τοῦ ἀτμοπλοίου. ὁ νεανίας εἶνε λίαν αἰδήμων, δειλὸς καὶ ὡς χωριάτης δὲν ἔχει τὴν ἐλευθερίαν ν' ἀπαντᾷ καὶ ἀποκρίνηται μετ' εὐχερείας, πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι μητρικὴ τοῦ γλῶσσα εἶναι ἡ ἄρμενικὴ καὶ συνεπῶς ἐν ἀρχῇ νὰ τῷ φανῶσιν ἐπιεικεῖς οἱ κ. καθηγηταί. Μὴ γνωρίζον τὸν κανονισμόν τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, καὶ τὰ σχετικὰ περὶ ἀσπρορροῦχων στρωμνῆς κλπ. ἄρθρα δὲν τὸν ἐφωδίασα μὲ τοιαῦτα· ἀναθέτω ὑμῖν τὴν φροντίδα ταύτην, ἀγγέλλων ὑμῖν ὅτι προθύμως θὰ ἀποστείλω πᾶσαν διὰ τοιαύτην ἀνάγκην ἀπαιτηθησομένην δαπάνην. ὁ μικρὸς παῖς ἐπώλησε πᾶν ὅ,τι εἶχεν ἐκ κληρονομίας καὶ ἔχει ἐν ποσὸν ἐξ εἴκοσι πέντε λιρῶν (τὸ ὅλον) παρὰ τῷ ἀδελφῷ μου, ὥστε ἐκ τούτου τοῦ ποσοῦ θ' ἀποστείλω ὑμῖν τὰ δαπανηθησόμενα ἅμα γράψητέ μοι.

Διὰ τὰ βιβλία τοῦ Συλλόγου σᾶς ἔγραψεν ὁ κ. Παχτικός, ὅστις μεταβὰς ἐν ἀπουσίᾳ μου παρὰ τῷ κ. Ζαλόκωστᾳ ἐφρόντισεν ὅπως γραφῇ τῷ Ὑπουργεῖῳ πρὸς παράδοσιν τῶν βιβλίων τῷ Συλλόγῳ. Πιστεῦω νὰ τὰ ἐλάβετε.

Ἐν σχέσει πρὸς τὸ τηλεγράφημα ὑμῶν περὶ τῶν διδασκάλων τῶν ἀποστελλομένων εἰς Κερασούντα σᾶς ἔγραψα ἤδη διὰ ταχυδρομικοῦ δελταρίου. μετέβην δηλαδὴ ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου Πανταλέοντος ἅμα τῇ ἐνταῦθα ἀφίξει του, πλὴν δὲν εὗρον οὐδένα τοιοῦτον. δὲν ἔκρινα ἀναγκαῖον νὰ σᾶς τηλεγραφήσω πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ ἀτμοπλοίου, διότι δὲν εἶχον ν' ἀπαντήσω τι. ὡσαύτως καὶ μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ ἀτμοπλοίου, ἄλλωστε σημειῶ ὑμῖν ὅτι μετὰ τὴν ἐπίδοσιν τοῦ τηλεγραφήματος ὑμῶν μὲ εἶχον ὑπὸ ἀστυνομικὴν ἐπιτήρησιν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, διὸ καὶ ἐφοβήθην ν' ἀπαντήσω τηλεγραφικῶς. διερχόμεθα κρισίμους ἡμέρας, ἐπιβλεπόμεθα, φοβούμεθα καὶ τὴν σκιάν μας, ὁ θεὸς ἴλεως.

Πρὸς ἡσυχίαν μου ἅμα τῇ αἰσίᾳ ἀφίξει τοῦ νέου σᾶς παρακαλῶ νὰ μὲ γράψητε.

Ἐσωκλείω ὑμῖν τὰ ἔγγραφα, προτιμήσας νὰ τ' ἀποστείλω ταχυδρομικῶς, φοβούμενος μὴ ἀπολέσῃ αὐτὰ ὁ μικρός.

Θερμῶς ἐκφράζων ὑμῖν τὰς εὐχαριστήσεις τῆς κοινότητος Χουδίου, παρὰ καλῶ ὅπως δεχθῆτε καὶ τὴν ἐκφρασὴν τῆς βαθείας αὐτῶν εὐγνωμοσύνης ἄνευ ἐτέρου τό γε νῦν ἀσπάζομαί σε ἥδιστα.

Σὺς

Γ. Πασχαλίδης

Ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 31ῃ Αὐγούστου 1898

Γ'

Γ 35 ἀρ. πρωτ. 987

Σεβαστέ και ἀγαπητέ μοι κ. Μ. Εὐαγγελίδη

Εἰς Ἀθήνας

Τὴν ὑπὸ ἡμ. 20 λήξαντος φιλικὴν σας ἐπιστολὴν ἔλαβον καὶ ὑπερευχαριστήθη δι' ὅσα φρονεῖτε καλὰ καὶ σὺν ὑμῖν οἱ ἐν τῇ Σχολῇ περὶ τοῦ μικροῦ Πασχαλίδου· ὃ, τι ὁμως ἔμαθον παρ' ἐκείνου, ἀφικομένου χθὲς τὴν πρωτὴν ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ὑποτρόφους τοῦ Μικρασιατικοῦ Συλλόγου, τοὺς ἀποφοιτήσαντας ἤδη ἐκ τῆς Σχολῆς, μὲ ἡχαρίστησεν ἔτι μᾶλλον καὶ μὲ συνεκίνησε μέχρι δακρύων. Νὰ ἀριστεύωσι καὶ νὰ βραβεύωνται διὰ τοῦ μοναδικοῦ βραβεῖου ἐπὶ δύο συνεχῆ ἔτη Μικρασιᾶται νέοι, τοῦτο καὶ παρήγορον εἶνε δι' ἡμᾶς πολὺ καὶ κολακευτικὸν ἐν γένει διὰ τοὺς Μικρασιάτας, ἐγκαλλώπισμα δὲ καὶ στέφανος ἀίδιος τῆς κεφαλῆς ὑμῶν καὶ καύχημα ἰδιαιτέρως ὑμέτερον, καθόσον οὐ μόνον εἴσθε ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ καρδία καὶ τὰ νεῦρα καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ τοῦ Συλλόγου, ὅστις ἄνευ ὑμῶν ἀπὸ πολλοῦ δὲν θὰ ὑφίστατο, ἀλλὰ καὶ διότι κυρίως ἡ ἀρίστευσις τῶν νέων τούτων ὀφείλεται εἰς τὴν διηνεκὴ ὑμέτεραν ἐπαγρύπνησιν ἐπὶ τε τοῦ ἥθους καὶ τῆς ἐπιμελείας τῶν ἐν λόγῳ νέων. Ἀποχωροῦντες ἐκ τῆς σχολῆς καὶ ἀποκομίζοντες σὺν τοῖς ὕψηλοις διδάγμασι καὶ τὰς ὑμέτερας πολυτιμοτάτας συμβουλὰς ἰδίᾳ δὲ ὑπόδειγμα τοῦ μέλλοντος βίου καὶ τῆς μελλούσης αὐτῶν δράσεως ἔχοντες τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν καὶ τὴν δρᾶσιν ὑμῶν δὲν δύνανται παρὰ νὰ ᾧσι χρήσιμοι τῇ καθόλου πατρίδι. Πολλάκις συζητοῦντες ἐνταῦθα ἐν κύκλῳ φίλων εὐ φρονούντων περὶ τῆς σαπρίας τῶν καθ' ἡμᾶς ἐν τούτῳ μόνῳ ὁμοφωνοῦμεν: ὅτι ἂν ὑπῆρχον ἐν Τουρκίᾳ πεντήκοντα μόνον μαθηταὶ τοῦ Μαργαρίτου (ἥτοι τῆς Σχολῆς του, ὅπως λέγομεν ἡμεῖς) καὶ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν εἰς Πατριάρχης ὁ Μαργαρίτης, τὰ καθ' ἡμᾶς θὰ παρουσίαζον ὅσιν φαιδροτάτην, ἵνα μὴ τι ἄλλο εἴπωμεν. Ἀλλ' ἀφοῦ ἄλλως ἔδοξε καὶ δοκεῖ τῷ Παναγάθῳ οἰκτείροντες τοὺς διέποντας ἡμᾶς ἀρκούμεθα εἰς τὸ νὰ ἐλπίζωμεν φρονούντες ὅτι καὶ τοῦτο μέγα καλὸν δι' ἡμᾶς ὅτι ὑπάρχει εἰς Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης καὶ τὸ θαναυστότατον καὶ υπερῆδιστον εἶνε καὶ φίλος καὶ προστάτης ἡμῶν.

Ἐὰν λοιπὸν τοιαύτη εἶνε ἡ περὶ ἡμῶν γνώμη τῶν ἐνταῦθα φίλων καὶ λατρευτῶν σου, θὰ ἐννοήσης εὐκόλως ὅποια ὑπῆρξεν ἡ χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις αὐτῶν, ὅτε ἤκουσαν τὴν εὐφρόσυνον εἰδήσιν τῶν ἀρραβάνων σου μετὰ τῆς ἐξαιρέτου δεσποινίδος Ρωκά, ἣν ἐπειδὴ εἶχον εὐτυχῆσαι νὰ γνωρίσω ἐν Ἀθῆναις ὦν καὶ κατὰ πάντα ἀξίαν σου θεωρῶν ὡς ἄλλην φιλοσοφοῦσαν καρδίαν καὶ τὸν κόσμον τοῦτον βλέπουσαν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀπόψεως οἷας καὶ σύ, χαίρων ἐβόησα: εὗρεν ὁ Φίλιππος τὸν Ναθαναὴλ, ἀκαταλλήλως ὅλως παρῳδῶν τοῦτο, ἀλλὰ τί νὰ κάμω; Αὐτὸ ἦλθεν ἐπὶ τῆς γλώσσης μου τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἀνήγγειλεν ἡμῖν τοῦτο ὁ ἀγαπητὸς Κουζός.

Σφίγγω λοιπὸν τὰς χεῖρας ἀμφοτέρων μετὰ παλμῶν χαρᾶς ἀνεκφράστου καὶ δακρύων εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς (δὲν λέγω ὑπερβολήν, διότι δακρύω τὴν

στιγμὴν ταύτην) καὶ εὖχομαι καὶ εὖχομαι μαργαρίτας νὰ ἔχωμεν πολλοὺς μετ' οὐ πολὺ.

Δὲν συνεχίζω πλέον, διότι δὲν εἶμαι κύριος τοῦ καλάμου μου καὶ ἐλησμόνησα ἂν εἶχόν τι νὰ γράψω.

Σὰς ἀσπάζομαι ἡδιστα
ὅλως ὑμέτερος

Γ. Π. Πασχαλίδης

Ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 5 Ἰουλίου 1899

Φίλτατε συμπολίτα καὶ σεβαστὲ φίλε κ. Μ. Εὐαγγελίδη,

Εἰς τοὺς ἐνταῦθα φίλους καὶ λατρεντάς σου, ὡς καλῶς λέγει ὁ κοινὸς φίλος κ. Γ. Πασχαλίδης ἀνήκων ἀναμφιβόλως καὶ ἐγώ, καθήκον ἀπαραίτητον, νομίζω, νὰ σοὶ συγχαρῶ ἐκ καρδίας διὰ τοὺς ἀρραβῶνας σου μετὰ τῆς ἀξιολόγου καὶ σοβαρᾶς, ὡς με διαβεβαιοῖ ὁ ἰσάδελφός μου Γ. Κοῦζος, Δεσποινίδος Ρωκά, πρὸς ἣν ὡς ἡμετέραν προσφιλεῖ συμπολίτιδα, παρακαλῶ, νὰ προσφέρῃς τὰ εἰλικρινῆ συγχαρητήρια καὶ τὰ σέβη ἐμοῦ τε καὶ τῆς συζύγου μου μετὰ τῆς εὐχῆς, ὅπως ὡς τάχιον ἀξιωθῶμεν νὰ σφίξωμεν ἐκ τοῦ πλησίον ἀμφοτέρων ὑμῶν τὰς χεῖρας.

Δέχθητε μετὰ τῶν συγχαρητηρίων μου καὶ τὰς ἐγκαρδίους προσήσεις μου

Σὸς

; (ὑπογραφή δυσανάγνωστη)

Προσθήκη δευτέρα

Σήμερον τῇ πρωΐᾳ ἡ Σοφία μοι ἔλεγεν ὅτι περιέργως καὶ παράδοξος εἶνε ἡ σιωπὴ τοῦ κ. Μαργαρίτου.

Τὰ αὐτὰ κἀγὼ διὰ τῆς γραφίδος σοὶ ἐπαναλαμβάνω, ἀπορῶν διότι δὲν ἀπῆντησας ἀκόμη εἰς τὴν ἀπὸ μηνὸς περίπου σταλεῖσαν ἐπιστολήν μου. Μήπως δὲν ἔλαβες αὐτήν; Μήπως ὁ καύσων σ' ἐμποδίζει νὰ κοπιᾷζης περισσότερον; Τί γίνεται ἡ Πλειάς; Τί ὁ Αἰσχύλος μου; Ἡ διεύθυνσις τῆς Πλειάδος πῶς ἐννοεῖ νὰ διανέμῃ ἐνταῦθα τὰ φυλλάδια;

Ἐγινε φροντίς νὰ εὑρεθῇ τὸ περὶ Κυζίκου χειρόγραφόν μου;

Τὰς προσήσεις μου τῇ μνηστῇ σου. Πότε ἔχομεν γάμον;

Ὁ σὸς

Δ.Γ.Μ.

Δ'

Γ 70

'Εν Κωνσταντινουπόλει 28 Μαΐου 1903

Σεβαστέ μοι κ. Εὐαγγελίδη

Προχθές ἔλαβον πάντα τὰ ἐπισταλέντα μοι ἔγγραφα τοῦ Συλλόγου, ὧν τὰ πρὸς τὸν κ. Πασχαλίδην, Ἀδελφότητα «Ὁρθοδοξία» καὶ κοινότητα Χουδίου ἔστειλα χθές ταχυδρομικῶς.

Ἐλυπήθην πολὺ, διότι διὰ τὴν ὀρφανὴν μὲν ἀλλ' ἐπιμελῇ νεάνιδα οὐδὲν κατωρθώθη διὰ τὸ Ἀρσάκειον. Κατόπιν τῶν ἐν Μακεδονίᾳ βουλγαρικῶν γεγονότων καὶ ἐνεργειῶν ἐπερίμενον πατριωτικότερας σκέψεις ἀπὸ τοὺς κυρίους Συμβούλους, τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρείας. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι οἱ κύριοι οὗτοι ἀγρόν ἠγόρασαν. Μὲ τὸ ποσὸν τῶν 70 δραχμῶν ἡδυνάμεθα βεβαίως καὶ εἰς τὸ ἐνταῦθα Ζάππειον νὰ εἰσαγάγωμεν τὴν ὀρφανὴν νέαν. Ἀλλὰ τότε οὐδὲν θὰ ἔχρεωστοῦμεν εἰς τὴν δῆθεν γενναιοδωρίαν τῶν κυρίων συμβούλων. Ἡ ἰδιαιτέρα πατρίς μου ἔχει ἀπόλυτον ἀνάγκην 3-4 νηπιαγωγείων εἰς διαφόρους κεντρικὰς συνοικίας αὐτῆς, ἀλλὰ στερεῖται τῶν πρὸς τοῦτο μέσων. Καὶ ἂν λοιπὸν ὑπῆρχε γενναιοδωρὸς τις ὁμογενὴς ἢ καὶ ὁμογενεῖς συμπατριῶται τὸ χρῆμα αὐτῶν θὰ συνιστῶμεν θερμῶς πρὸς ἴδρυσιν νηπιαγωγείων. Ἀλλὰ δυστυχῶς σπανίζουσι ἢ καὶ δὲν ὑπάρχουν καθόλου τοιοῦτοι συμπολίται, ἔδει λοιπὸν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει νὰ εἴχομεν τὴν πρόθυμον ἀρωγὴν τοῦ Ἀρσακείου, ἀλλὰ δυστυχῶς φαίνεται ὅτι ἀπὸ τὰς κεφαλὰς τῶν διεπόντων ἑλλείπει τὸ γενικὸν ἐθνικὸν πνεῦμα. Πρὸς θεοῦ μὴ τοὺς ἀφήντετε ἡσύχους, κρούσατε τὰς θύρας τῶν ὅσον ἡμπορεῖτε ἰσχυρὰ διὰ τὰς ἀπολύτους ἐκπαιδευτικὰς ἀνάγκας τῆς Μικρᾶς μας Ἀσίας. Εἶνε ἐγκληματικὴ ἡ ἐθνικὴ ἀπάθεια αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Σύλλογος πρέπει νὰ γίνῃ κουνούκι καὶ ἂν μὴδὲν κατορθώσῃ, ἅς μὴν τοὺς ἀφήσῃ τοῦλάχιστον νὰ κοιμηθοῦν. Δὲν ἡμπορεῖτε νὰ φαντασθῆτε μὲ τί πόνον γράφω τὰς ὀλίγας μου ταύτας γραμμάς, ὅταν ἀναλογίζωμαι τὰς φοβεράς ἐπὶ πατριωτικῆς γῆς διενεργουμένας κατακτήσεις τῶν ξένων σχολῶν καὶ θρησκευτικῶν προπαγανδῶν καὶ τὴν ἀναλγησίαν καὶ ἀδιαφορίαν ἀφ' ἑτέρου τῶν ἐλλήνων πατριωτῶν τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος.

Πρὸς Θεοῦ! κεντήσατέ τους καὶ μὴ τοὺς ἀφήντετε νὰ κοιμηθοῦν. Διδάξατέ τους νὰ σεβασθοῦν τὰ 4 ἑκατομμύρια τῶν ξενοφώνων ὀρθοδόξων ἐλλήνων τῆς Μικρᾶς μας Ἀσίας. Οὔτε ὅπλα ζητοῦμεν παρ' αὐτῶν, οὔτε φυσίγγια, οὔτε πλοῖα καὶ πολεμικὰ σκάφη πρὸς ὑπεράσπισίν μας, ἀλλ' οὔτε καὶ ἀφειδῇ χρήματα· ἀλλ' ἀπλούστατα ζητοῦμεν μερικὸς ξενοφώνους νέους καὶ νεάνιδας νὰ φιλοξενῶσιν οὐχὶ εἰς τὰ ἰδιωτικὰ τῶν σπίτια, ἀλλὰ εἰς τὰ εὐαγῇ ἐκπαιδευτικὰ καθιδρύματα, τὰ ὁποῖα πρὸς ἐθνικοὺς ἀνίδρυσαν σκοποὺς φιλογενῇ τέκνα τῆς Μεγάλης Πατρίδος. Ὁ Σύλλογος λοιπὸν μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις τῶν πνευμόνων του ἅς διαμαρτυρηθῇ διὰ τὴν ἐγκληματικὴν ἀπάθειαν καὶ ἀναλγησίαν τῶν διεπόντων τὰ ἐθνικὰ ταῦτα καθιδρύματα, τὰ ὁποῖα τόσον στενὰ καὶ μὲ τόσον τοπικὸν χρῶμα περιέβαλον μικρόνοες πατριῶται.

Με ὑποχάριστῃσιν πολὺ ἡ εἰδησις, ὅτι ὁ ἐκ Χουδίου ὑπότροφος Πασχαλίδης θὰ διαπρέψῃ ἐφέτος. ἔχομεν τὴν εὐχάριστον εἰδησιν νὰ σᾶς ἀναγγείλωμεν, ὅτι καὶ ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ Σχολῇ ὑπότροφοι δύο συμπατριῶται μου διακρίνονται διὰ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ χρηστότητα μεταξὺ τῶν πολλῶν συμμαθητῶν των.

Ἐγκλείστως εὐρίσκετε καὶ μίαν ἀλληλογραφίαν μου διὰ τὰ σχολεῖα τῆς πατρίδος μου Ὑρτάκιοϊ.

Νῦν ὅτι αἱ ἐλληνοτουρκικαὶ ἐν γένει σχέσεις εὐρίσκονται εἰς τόσῃν εὐάρεστον κατάστασιν ἐπικαίρον θεωρῶ τὴν στιγμὴν, ὅπως ὁ Σύλλογος ἐντείνῃ ἐλευθεριώτερον τὰς δυνάμεις του. Τοιαύτην καλὴν εὐκαιρίαν δὲν θὰ ἐπιτύχωμεν καὶ ἄλλην. Πρέπει νὰ διαδοθῇ εἰς τοὺς τουρκικοὺς πρὸ πάντων κύκλους, καταπολεμοῦντες τὰς ξένας προπαγάνδας οὐ μόνον ἑαυτοὺς περισώζομεν ἀλλὰ ἐξυπηρετοῦμεν καὶ αὐτὰ τὰ ἀληθῆ συμφέροντα τῆς Τουρκίας. Ὑπὸ τοιαύτην πολὺ περιωρισμένην, ἐννοεῖται, καὶ στενὴν ἐννοίαν ἐπειράθην νὰ γράψω κάτι τι εἰς τὸν «Ταχυδρόμον» ἀλλὰ τὸ δξυδερκὲς βλέμμα τοῦ ἀθλίου λογοκριτοῦ διέκρινε καὶ διὰ τοῦτο ἀπηγορεύθη ἡ δημοσίευσίς. Εἰς τὰ φύλλα ὅμως τῶν Ἀθηνῶν πρέπει συχνὰ νὰ γράφονται τοιαῦτα ἄρθρα.

Εἶμαι βεβαίωτος, ὅτι ἀρίστην ἐντύπωσιν θὰ διεγείρῳσιν τὰ διὰ τὴν Βιθυνίαν ἔγγραφα τοῦ Συλλόγου.

Πειρώμεθα τὸν ἐλληνισμὸν τῆς Μ. Ἀσίας νὰ καταδείξωμεν καὶ διὰ τῶν δημοτικῶν αὐτῆς τραγουδιῶν. Εἰς τοὺς γνωστούς μοι μουσικοὺς κύκλους τοῦ Μονάχου ἔπεμψα καὶ θὰ πέμψω μεγάλης ἱστορικῆς σημασίας ἄσματα οὐ μόνον ἐλληνιστὶ ἀδόμενα, ἀλλὰ καὶ τουρκιστὶ ἐν ἐλληνικῇ ὅμως ἐννοίᾳ. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἐς ἄλλοντε.

Χαίρετέ μοι!

Ὅλως ὑμέτερος
Γεώργιος Πασχαλίδης